

Soru: Zekât kimlere verilebilir?

FETVA

Zekât verecek kişide ve zekât verilecek malda olduğu gibi zekât alacak şahısta da bazı şartlar bulunmalıdır. Bunlar zekat alacak kişinin Müslüman ve fakir olması, Haşimoğulları soyundan gelmemesi, baba ve dede gibi zekât verenin usulü, evlat ve torun gibi fûruu olmaması ve zekât verenle alan arasında mallardan istifade noktasında bir ortaklığın bulunmamasıdır.¹ Zekât alabilme şartlarına sahip olanlar Allah Teâlâ tarafından sekiz sınıf halinde şu şekilde beyan edilmiştir: “Zekâtlar, Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlar, (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”² Söz konusu sınıfların her biri farklı isimlerle zikredilse de zekât alabilme noktasında, zekât memurları ve yolda kalmışlar müstesna, hepsinde fakirlik şartı aranmaktadır.³ Günümüzde kölelik ve müellefe-i kulûb olmadığından bu yazıda mezkûr iki grup dışındaki altı sınıf ele alınacaktır.⁴ Ayrıca birbirleriyle olan mana yakınlığı ve tefsirlerindeki ihtilaf sebebiyle iki farklı sınıf olan fakirler ve miskinler tek bir başlık altında incelenecektir.

1. Fakirler ve Miskinler

Lügat ve fıkıh alimleri fakirlik ve miskinliğin tarifi noktasında ihtilaf etmiştir. Buna göre fakir; dilenmeyen, muhtaç, ihtiyacı olmakla birlikte kronik hastalığı olan kişi gibi farklı şekillerde tarif edilirken miskin ise; dilenen, ihtiyacı olmakla birlikte kronik bir hastalığı olmayan, kendisine yetmeyecek kadar az malı olan, fakirlikten zayıf düşen kimse gibi ifadelerle tarif edilmiştir.⁵ Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre fakir, nisap miktarının altında mala sahip olan; miskin ise hiçbir şeyi olmayan kişidir.⁶ Tariflerin farklılığına göre fakir veya miskininden hangisinin daha ihtiyaç sahibi olduğu değişiklik göstermektedir. Mezhebin tercih edilen görüşüne göre miskin daha ihtiyaç sahibidir.⁷ Buna göre, aslî ihtiyaçları dışında nisap miktarından daha az malı olan biri fakir, hiç malı olmayan ise miskin statüsünden zekât alabilir.⁸

¹ Bkz. Alâuddîn Ebu Bekir b. Mes’ûd el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Senâi’ fî Tertîbi’Şerâi’* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2010), 2/463,478,480,481.

² Tevbe, 9/60. *إِنَّمَا الصَّدَقَتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَافَةَ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغُرَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ*

³ Bkz. Muhammed Emin İbn Abidin, *Raddu’l-Muhtâr ala’d-Durri’l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru’l-Marife, 2015), 3/333.

⁴ “Zekât memurları” sınıfı da günümüzde mevcut olmamasına rağmen bazı güncel meseleler kendisine kıyas edildiğinden dolayı bu yazıda zikredilmektedir.

⁵ Farklı tanımlar için bkz. el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Senâi’ fî Tertîbi’Şerâi’*, 2/463-464; Ebü’l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî el-Hârizmî el-Mutarriżî, *el-Muğrib fî tertîbi’l-Mu’rib* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-Arabî, ts.), 364; Mecdu’d-Dîn Muhammed b. Ya’kûb el-Feyrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît* (Beyrut: Müessesetü’r-Risaleti, 2005), 457,1206.

⁶ Bkz. Zeynuddîn İbn Nüceym, *el-Bahru’r-Râik Şerhu Kenzi’d-Dakâik* (Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.), 2/258; İbn Abidin, *Raddu’l-Muhtâr ala’d-Durri’l-Muhtâr*, 3/334.

⁷ el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Senâi’ fî Tertîbi’Şerâi’*, 2/464.

⁸ Mükellefler açısından üç çeşit nisap vardır. İlki nâmi mallardan nisap miktarına sahip olmaktır. Bu durumdaki kişinin zekât vermesi vaciptir. İkincisi nâmi olmayan mallardan, aslî ihtiyaçlar dışında, nisap miktarına ulaşan mala sahip olmaktır. Bu durumdaki kişinin zekât vermesi gerekmemekle birlikte zekât alması da caiz değildir. Üçüncüsü ise günlük ihtiyacını karşılayacak mala sahip olmak veya buna sahip olmamakla birlikte çalışıp kazanabilecek durumda olmaktır. Bu durumdaki kişinin zekât alması caiz olmakla birlikte insanlardan kendisine

2. Zekât Memurları

Zekât asıl itibariyle devlet tarafından toplanan mali bir ibadet olduğundan bu vazifeyi icra için birileri tayin edilmelidir. Devlet başkanının zekâtları toplamak üzere vazifelendirdiği kişiye “عامل/zekât memuru” denir.⁹ Tayin edilen kişinin, geçimini sağlamak için başka bir işte çalışması mümkün değildir. Bu durumun doğuracağı zorluğu defetmek için Allah Teâlâ, zekât almaya hak sahibi olan sınıflar arasında zekât memurlarını da zikretmektedir. Zekât memuruna, vaktini bu işe sarf ettiğinden dolayı amelinin karşılığı olarak, topladığı zekât mallarından, kendisine ve yardımcılara yetecek miktarda bir ödeme (kifâye) yapılır.¹⁰ Zekât memurlarının aldığı meblağ amellerinin karşılığı olsa da fıkıh ıstılahında “ücret” olarak isimlendirilmez. Zira alınan para ücret olarak isimlendirildiğinde icare akdi söz konusu olacağından devlet işveren, memur da işçi konumunda değerlendirileceğinden akdin konusu zekât mallarını toplamak, ücret ise bunun karşılığında alınan bedel olur. Memurun alacağı ücret de topladığı zekâtlara göre tayin edileceğinden akit esnasında ücret meçhul olur. Ücretin meçhul olması ise icare akdini ifsat eder. Bundan dolayı zekât memurunun ameli karşılığında aldığı meblağı ücret değil; kifâye olarak değerlendirmek daha uygundur.¹¹ Ayrıca zekât memurunun aldığı meblağ amelinin karşılığı olarak değerlendirildiğinden onda fakirlik şartı aranmaz;¹² amil zengin olsa da zekât mallarından kifâyesi verilir. Ancak kifâye miktarı memurun topladığı malların yarısından fazla olamaz.¹³

3. Borçlular

Zekât literatüründe “borçlu/غارم” kavramı, elinde bulunan para kadar veya ondan daha fazla borcu olan kişileri ifade eder. Borcu elindeki paradan daha az olan kişinin bu sınıftan kabul edilebilmesi için borç miktarı çıkartıldığında geriye kalan meblağ nisap miktarına ulaşmamalıdır.¹⁴ Bazı alimler, alacağı olmasına rağmen onu tahsil edemeyen kişiyi de “borçlu” sınıfında değerlendirmişse de bu görüş, tenkit edilmiştir.¹⁵ Borçluya zekât vermek borcu olmayan bir fakire vermekten daha faziletlidir.¹⁶

4. Allah Yolunda Olanlar

Zekât almaya uygun olan diğer bir sınıf ayet-i kerimede “وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ/Allah yolunda olanlar” şeklinde ifade edilmiştir. Allah yolunda olanlardan kastın kim olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. İmam Ebû Yûsuf, bu ifadeyle cihada katılmak isteyip de fakirliğinden dolayı gerekli aletleri ve bineği temin edemeyenlerin kastedildiğini söylerken¹⁷ İmam Muhammed, hac

zekât vermelerini talep etmesi caiz değildir. Bkz. Kemaluddîn Muhammed b. Abdi'l-Vâhid İbnu'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr ala'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2012), 2/261.

⁹ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fî Tertîbi 'Şerâi'*, 2/465.

¹⁰ Molla Hüsrev, *Düreru'l-Hukkâm fî Şerhi Ğureri'l-Ahkâm* (İstanbul: Merkez Harf li'l-Bahsi ve't-Tetvîri'l-İlmî, 2022), 1/402.

¹¹ Bkz. el-Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fî Tertîbi 'Şerâi'*, 2/465.

¹² Alâuddîn Muhammed b. Ali el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr (Haşiyetu İbn Abidin İle Beraber)* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 2015), 3/334.

¹³ Bkz. Fahrüddîn Osman b. Ali ez-Zeyla'î, *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dakâik* (Mısır: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1897), 1/297.

¹⁴ Bkz. el-Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fî Tertîbi 'Şerâi'*, 2/469.

¹⁵ Bkz. İbn Abidin, *Raddu'l-Muhtâr ala'd-Durri'l-Muhtâr*, 3/339.

¹⁶ el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr (Haşiyetu İbn Abidin İle Beraber)*, 3/339.

¹⁷ İbn Abidin, *Raddu'l-Muhtâr ala'd-Durri'l-Muhtâr*, 3/339.

farızasını yerine getiremeyen fakirlerin kastedildiğini ifade etmektedir.¹⁸ Hanefî kaynaklarında genel olarak Ebû Hanîfe'nin bu husustaki görüşüne dair bir nakil bulunmamakla birlikte bazı alimler onun Ebû Yusuf ile aynı görüşte olduğunu aktarmaktadır.¹⁹ Nitekim mezhep içerisinde tercih edilen İmam Ebû Yusuf'un görüşüdür.²⁰ “Allah yolunda olanlar” sınıfına ilim talebelerinin dahil olup olmadığı hususu da tartışma konusu olmuştur. Dahil olmadığını söyleyen alimler²¹ olmakla birlikte onların da bu sınıfa dahil olduğu görüşünü benimseyenler çoğunluktadır.²² Nitekim Kâsânî'nin; “İbadet ve hayır olarak yapılan her iş, ‘Allah yolunda olanlar’ sınıfına, ihtiyaç kaydı ile, dahil olur.”²³ ifadesi de bunu desteklemektedir.

5. Yolda Kalmışlar

“Yolda kalanlar/ابن السبيل” ifadesinden maksat ise yolculardır.²⁴ Ancak şer'an zengin olmasına rağmen herhangi bir sebepten dolayı malını kullanamadığından ihtiyaç sahibi olan kişiler de hüküm açısından bu gruba dahildir.²⁵ Bu durum genelde sefer halinde iken yaşandığından ayet-i kerimede “ابن السبيل/Yolda kalmışlar” ifadesi kullanılmaktadır. Buna göre vatanında zengin olup sefer halinde ihtiyaç duyduğu malına ulaşma imkanı bulamayan kimsenin zekât alması caiz olduğu gibi vatanında olmasına rağmen mallarını kaybettiğinden kullanamayanların, borç verdiği kişi bunu inkâr ettiğinden dolayı alacağını tahsil edemeyenlerin zekât alması da caizdir.²⁶ Mezkûr sınıfa dahil olanlar, hakikat itibarıyla zengin olsalar da içinde bulundukları ihtiyaç hali dikkate alındığında fakirdirler.²⁷ Ancak bu gruptaki kişilerin fakir sınıfından zekât alanlardan farklı olarak ihtiyaçlarından fazlasını almaları caiz değildir.²⁸ Ancak yolda kalmışların, mallarına ulaştıklarında ödemek üzere borçlanmaları, zekât almalarından daha faziletlidir.²⁹

¹⁸ Burhanuddîn el-Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî* (Karaçi: Mektebtu'l-Büşrâ, 2021), 1/327.

¹⁹ Ayrıntı için bkz. Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. İbrâhîm b. Abdilganî el-Harrânî es-Serûcî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye* (Kuveyt: Esfâr, 2021), 7/35-36.

²⁰ Bkz. Kıvâmu'd-dîn Emîr Kâtib b. Emîr Ömer el-Fârâbî el-İtkânî, *Gâyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân fî âhiri'z-zamân* (Beyrut: Dâru'd-Diyâ', 2023), 3/113; Ferîdüddîn Âlim b. Alâ el-Enderpetî (Diyobend: Mektebetu Zekerîya, 2010), 3/204.

²¹ Bkz. es-Serûcî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 7/38.

²² Hasan b. Ali eş-Şurunbulâlî, *Gunyetu zevi'l-ahkâm fî bugyeti Düreri'l-hükkâm*(*Dürerü'l-hükkâm ile birlikte*) (Dâru İhyâi'l-kütübî'l-arabiyye, ts.), 1/189.

²³ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fî Tertîbi'Şerâi'*, 2/469.

²⁴ İbn Abidin, *Raddu'l-Muhtâr ala'd-Durri'l-Muhtâr*, 3/340.

²⁵ es-Serûcî, *el-Gâye fî şerhi'l-Hidâye*, 7/43.

²⁶ Molla Hüsrev, *Düreri'l-Hukkâm fî Şerhi Ğureri'l-Ahkâm*, 1/402.

²⁷ el-İtkânî, *Gâyetü'l-beyân ve nâdiretü'l-akrân fî âhiri'z-zamân*, 3/114.

²⁸ Molla Hüsrev, *Düreri'l-Hukkâm fî Şerhi Ğureri'l-Ahkâm*, 1/402.

²⁹ İbnu'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadir ala'l-Hidâye*, 2/265.